

Derleme Makalesi / Review Article

YUNANİSTAN MÜBADİLLERİNİN YENİ TÜRKİYE'NİN İKTİSADI HAYATINA ETKİLERİ (1923-1929)

İsmail ÇATAKLI*

ÖZ

Anadolu jeopolitik konumu nedeniyle tarih boyunca Dünyanın çeşitli bölgelerinden çok sayıda göçe ev sahipliği yapmıştır. Osmanlı'nın gerileme döneminde başlayan ricat özellikle Balkan Savaşları'nda büyük boyutlara ulaşmış, 1. Dünya Savaşı'nın ardından da devam etmiştir. Milli Mücadele'nin kazanılması ile birlikte Türkler ve Rumlar arasında iki yönlü bir nüfus hareketi olmuştur. Anadolu'da bulunan Ortodoks Rumlar ile Yunanistan'da bulunan Müslümanların mübadelesi gerek nitelik, gerekse nicelik olarak ve yine ekonomik, sosyal ve siyasal etkileri bakımından önemli sonuçlar doğurması nedeniyle incelemeye değer niteliktedir. Bu çalışmada, mübadeleye giden süreç, hukuki alt yapı, kapsam, mübadillerin taşınması ve yerleştirilmesine değinilecek, mübadelenin maliyeti, mübadillerin üretken hale gelmeleri ve Yeni Türkiye'nin iktisadi hayatına etkileri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Mübadil, İktisadi Hayat.

*Vali, İçişleri Bakan Yardımcısı, İçişleri Bakanlığı, ismail.catakli@icisleri.gov.tr, ORCID: 0000-0001-5859-2967

EFFECTS OF GREECE MİGRANTS TO NEW TURKEY'S ECONOMY (1923-1929)

ABSTRACT

Anatolia, due to its geopolitical location throughout history, has hosted a large number of migrations from various parts of the world. The ricat which started during the Ottoman regression has reached a great extent especially in the Balkan Wars and continued after the First World War. With the acquisition of the National Struggle, there was a two-way population movement between the Turks and Greeks. The exchange of Muslims in Greece and the Orthodox Greeks in Anatolia is worthy of consideration because of the quality, quantity and economic, social and political effects. In this study, the process leading to the exchange, the legal infrastructure, the scope, the transportation and placement of the population will be discussed, and especially focused on the cost of exchange, productivity of migrants and the effects of Turkey's new economic life.

Keywords: *Immigration, Emigrants, Economic Life.*

GİRİŞ

Gç Anadolu'nun bir gerçeğidir. Türklerin Anadolu'ya gelişinden sonraki dönem bile dikkate alındığında bu topraklar hacimleri yüz binlerle ifade edilen onlarca göçü karşılamıştır. Üç kıtanın ortasında bulunması aynı zamanda dünyanın ve tarihi olayların seyri bakımından da merkezi konumunda olması sonucunu doğurmuş ve vrede olan her sosyal, ekonomik ve siyasi gelişmelerden etkilenmiştir. Son iki yüz yıllık süreçte de Balkanlardan, Kafkaslardan, Karadeniz'in kuzeyinden, hatta Ortadoğu'dan büyük gçlerin hedefi Anadolu olmuştur. Osmanlı'nın gerileme döneminde başlayan ricat özellikle Balkan Savaşları'nda büyük boyutlara ulaşmış olup, I. Dünya Savaşı'nın ardından da devam etmiştir. Milli Mücadele'nin kazanılması ile birlikte gç süreci hızlanmış ve Anadolu'dan dışarıya dönük bir şekilde Rumların Yunanistan'a göçünün başlaması ile bu dönemde nüfus hareketli iki yönlü olarak gerçekleşmiştir.

Anadolu'da bulunan Ortodoks Rumlar ile Yunanistan'da bulunan Müslümanların mübadelesi gerek nitelik, gerekse nicelik olarak ve yine ekonomik, sosyal ve siyasal etkileri bakımından önemli sonuçlar doğurması nedeniyle incelenmeye değer niteliktedir. Özellikle yaşadığımız coğrafyanın gerçekleri işığında mübadelenin yönetimi ve iktisadi hayata etkileri geleceğe dönük tecrübeler elde etme adına da kıymetlidir.

Bu alışmada Yunanistan ile Türkiye arasında imzalanan ve Lozan Antlaşmasının bir parçası olarak kabul edilen Sözleşme ve Protokol ile Yunanistan'dan Türkiye'ye getirilenlerin Yeni Türkiye'nin iktisadi hayatına etkileri incelenecek, ülke ekonomisine katkılarının ortaya konulması amaçlanacaktır. Mübadeleye giden süreç, hukuki altyapı, kapsam, mübadillerin taşınması ve yerleştirilmesine değinilecek; mübadelenin maliyeti, mübadillerin üretken hale gelmeleri ve yeni Türkiye'nin iktisadi hayatına etkileri üzerinde durulacaktır.

Konunun boyutlarının genişliği dikkate alınarak, çalışma kapsamında yalnızca 1923 – 1929 yılları arasındaki gelişmeler incelenecek olup mübadelenin sosyal, siyasal ve psikolojik yönlerine değinilmeyecektir. Mübadelenin Yunanistan boyutuna ise yalnızca mübadeleye tabi Müslümanların tespiti, taşınması ve bu taşınmanın mali boyutuna sınırlı olarak ele alınacaktır. Türkiye’den Yunanistan’a göç eden Rumlar ile ilgili konular ise inceleme dışı bırakılacak, genel tespitler ötesine geçilmeyecektir.

1. GÖÇ VE MÜBADELE

Karpat (2017: 71) göçü en kısa şekilde, asıl yerinden ulaşmak istenilen yere hareket olarak tanımlar.

Uluslararası Göç Örgütü göçü, uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmek, süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleri olarak tanımlamakta ve mülteciler, yerinden edilmiş kişiler, yerinden çıkarılmış kişiler ve ekonomik göçmenleri de dâhil etmektedir (IOM, 2009: 22).

Türk Dil Kurumu ise “ekonomik, toplumsal, siyasal sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret” olarak tanımlar.

Bu tanımlardan hareketle, göç bir yer değiştirmedir. Ülke içinde bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine olabileceği gibi bir ülkedeki bir yerleşim yerinden başka bir ülkedeki bir başka yerleşim yerine de olabilir. Bireylerin hareketi olabileceği gibi toplu olarak da gerçekleşebilir. İsteğe bağlı olabileceği gibi istek dışı, zorla yer değiştirme de olabilir. Ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel gibi farklı sebeplerden kaynaklanabilir.

Kelime anlamı değişim olan mübadele, Lozan Antlaşması çerçevesinde nüfus değişimine karşılık gelmektedir. Başka bir ifadeyle Türkçe’de tarihi anlamıyla mübadele kavramı, Lozan Konferansı’nda kararlaştırılmış ve hemen akabinde Türkiye ile Yunanistan arasında gerçekleştirilmiş olan karşılıklı nüfus değişimini ifade etmektedir (Macar, 2015: 173). Bu Antlaşma çerçevesinde Yunanistan’dan getirilerek Türkiye’ye yerleştirilenler ise Yunanistan Mübadili olarak adlandırılmaktadır.

Türk-Yunan nüfus mübadelesi, Lozan Konferansı’nda Türkiye ve Yunanistan arasındaki öncelikli konulardan birisi olmuş ve 30 Ocak 1923 tarihinde, Türkiye ve

Yunanistan arasında imzalanan 'Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol'ün imzalanmasıyla çözümün temel belgesi oluşturulmuştur (Macar, 2015: 176). Sözleşmenin 1. Maddesi'ne göre, Türkiye'de bulunan Ortodoks Rumlarla, Yunanistan'da bulunan Müslüman Yunan uyrukları, 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren zorunlu göçe tabi tutulacaklar ve göç edenler Türk ve Yunan makamlarının izni olmadıkça geldikleri ülkelere yerleşmek amacıyla geri dönemeyeceklerdi (Bozdağlı, 2014: 10).

Türk ve Yunan makamlarının karşılıklı isteği doğrultusunda ve Konferansa katılan diğer ülkelerin desteğiyle imzalanan sözleşmenin uygulanması, o kadar da kolay olmamıştır. Hem Türkiye'ye hem de Yunanistan'a giden göçmenler, gittikleri ülkelerde zorluklarla karşılaşmış, trajik olayların ortaya çıkması engellenememiştir (Bozdağlı, 2014: 10). Bu yüzden konunun tam olarak çözüme kavuşturulması 1930'lara sarkmıştır.

Mübadele konusunda çözülemeyen ve sürüncemede kalan pek çok konu, 10 Haziran 1930 tarihinde Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan Ankara Antlaşması ile kesin olarak çözüme kavuşturulmuştur. "1923-1930 yılları arasında mübadele kapsamında Yunanistan'dan Türkiye'ye yaklaşık olarak 463.534 kişi gelmiştir (Bozdağlı, 2014: 24). 1930'da imzalanan Ankara Antlaşmasından sonra Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan 'Muhtelit (Karma) Komisyon'un Kaldırılmasına Dair Antlaşma' ile (9 Aralık 1933) mübadele işlemleri 19 Ekim 1934 tarihinde resmi olarak sona ermiştir" (Kodaman, 2008:29).

2. MÜBADELENİN HUKUKİ VE İDARİ ALTYAPISI

2.1. Hukuki Zemin ve Mübadelenin Kapsamı

Mübadeleye giden süreç esasen Balkan Savaşları sonrası 1913-1914 yıllarında İzmir ve Balıkesir sahillerinde yaşayan Rumların Yunanistan'a göçü ile başlamış olup, Yunanistan'ın şikâyeti üzerine mahallinde uluslararası nitelikte inceleme sonucunda Rumların gönüllü göç ettikleri anlaşılmıştır. Meseleye çözüm bulunması için müşterek komisyon kurulması kararlaştırılmış olup, nihayetinde 1914'te alan bakımından dar kapsamlı bir mübadele üzerinde mutabakata varılmıştır. Ne var ki, I. Dünya Savaşı'nın araya girmesi ile mutabakat uygulanamamış, Rumların terki devam etmiş, Milli Mücadelenin kazanılması sürecinde de sürmüş, Yunanistan'da bulunan Türklerden de göç edenler olmuştur (Mat, 1932: 7-8).

Lozan Barış Görüşmelerinden önce Milletler Cemiyeti tarafından Norveçli H. F. NANSEN görevlendirilmiş, göçmen sorununa ilişkin olarak her iki ülkede yaptığı inceleme ve görüşmeler sonunda önerilerini içeren raporunu sunmuştur ve mübadele önerisi getirmiştir (Emgili, 2017: 31; Boyraz, 2016: 2718; Mat, 1932: 8). Mübadelenin zorunluluğu ve mübadeleye tabi olacak bölgenin sınırları temel tartışmayı oluşturmuştur. Nihayetinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Yunan Hükümeti arasında 30 Ocak 1923 tarihinde “Türk - Yunan Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” imzalanmıştır (Soysal, 1982: 117-183; Mat, 1932: 8). Sözleşmenin Türkiye ile yapılacak olan (Lozan) barış antlaşmasının bir parçası gücü ve değerinde olduğu da hüküm altına alınmıştır.

Sözleşmeye göre; Türkiye’deki Ortodoks Rumlar ile Yunanistan’da bulunan Müslümanlar 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren zorunlu mübadeleye kararlaştırılmıştır. Ayrıca İstanbul’da oturan Rumlar ile Batı Trakya’da oturan Müslümanlar ise kapsam dışında bırakılmış, 18 Ekim 1912 tarihinden sonra yerlerinden ayrılmış olanlar da mübadele kapsamında sayılmış ve gerçek kişilerin yanında tüzel kişiler de sözleşme kapsamına dâhil edilmiştir.

Tüm bunlara ek olarak sözleşmeye ilişkin olarak iki hususu vurgulamakta yarar bulunmaktadır. Birincisi gerek Yunanistan’da gerekse Türkiye’de milliyetçi anlayışlar bu mübadeleye büyük önem ve destek vermiş iseler de, içerik etnisite temelli değil, dini temel esastır ve bu bir çelişkiyi oluşturmaktadır. İkincisi ise sözleşme imzalanmadan önceki dönemde (1912 – 1923 yılları arasında) göç edenler de kapsama dâhil edilmişlerdir.

Anlaşma tarihinden öncesindeki göçler kapsamında yalnızca 1912-1913 yıllarında Türkiye’den Yunanistan’a 1.100.000 kişinin göç ettiği Yunanistan’dan da Türkiye’ye 1912 yılında 10.000 1914 yılında ise 115.000 Müslüman Türk’ün göç ettiği tahmin edilmektedir (Belli, 2004: 22).

Yunanistan tarafının bakışına göre, Türkiye’den Yunanistan’a göç, emperyalistlerin galibiyetine umut bağlamış Rum azınlığın Türklerin savaşı kazanması üzerine Anadolu’dan kaçması şeklinde gerçekleşmişti. Oysa Yunanistan’dan gelen Türkler Yunanlılara karşılık bir misilleme olarak gönderilmişlerdir. Bu durum 1929 yılında Yunanistan Başbakanı Venizelos tarafından da ifade edilmiştir (Belli, 2004: 21). Lord Curzon’a göre ise Lozan Sözleşmesi’yle halkların ayrışmasının hukuki çerçevesi belirlenmiş ve hayata geçirilmiştir (Emgili, 2017: 31).

Milli Mücadele sonrası dönemdeki sosyal, ekonomik ve siyasal koşullar ve güvenlik durumu esasen mübadeleyi zorunlu hale getirmiştir. O kadar ki, mübadeleden önce zaten büyük nüfus hareketleri yaşanmaya başlamış, özellikle Rumlar bakımından büyük oranda göç gerçekleşmiştir.

Mübadele kapsamına giren kişi sayısı hususunda kesin veriler mevcut değildir. O sebeple ifade edilen rakamlar arasında farklar bulunmaktadır. Yunanistan'a mübadeleyi beklemeden giden Rum sayısının 1.000.000'un üzerinde olduğu, mübadele ile birlikte sayının 1.250.000'e ulaştığı iddia edilmektedir (Arı, 1995: 8). Yunanistan'dan gelen Müslümanların toplam sayısının ise 500.000 civarında olduğu anlaşılmaktadır. Bu aşamada yalnızca meselenin boyutlarının anlaşılabilmesi açısından mübadillerin sayısına ilişkin kısa bilgiyle yetinilecek olup ilerleyen bölümlerde mübadillerin nitelik ve niceliği detaylı olarak incelenecektir.

2.2. Mübadele Sürecinin Yönetim Mekanizması

2.2.1. Karma Komisyon (Muhtelit Mübadele Komisyonu)

Sözleşmeye göre Türkiye ve Yunanistan'dan dört üye ile 1914-1918 savaşına katılmamış devletlerin uyrukları arasından Milletler Cemiyeti Meclisince seçilecek üç üyeden oluşan bir Karma Komisyon kurulması hüküm altına alınmıştır. Komisyonun görev, yetki ve çalışma usulleri de ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Karma Komisyon göçü denetlemek ve kolaylaştırmak, taşınır ve taşınmaz malların tasfiyesine ilişkin kararlar almak, göçün ve tasfiyenin yol ve yöntemlerini saptamak, sözleşmenin uygulanmasına dönük bütün tedbirleri almak, ortaya çıkabilecek sorunları çözmek üzere tam yetkilidir. Komisyon 21 Haziran 1924'e kadar Atina sonrasında ise tasfiye işlemi bitene kadar İstanbul merkezi olarak çalışmıştır. Bir sekretarya oluşturulmuş, gerektiğinde oluşturulan alt komisyonlar eliyle mübadeleyi icra etmiştir (Belli, 2004: 28).

Karma Komisyonun giderleri, komisyon tarafından belirlenecek oranlara göre ilgili hükümetlerce karşılanacaktır. Karma Komisyonun Türk ve Yunan delegasyonlarının maaşları kendi ülkelerince karşılanmasına rağmen, komisyon 546.436 dolar kaynak kullanmış olup dönemin şartlarına göre çok ciddi bir miktar olduğu düşünülmektedir. Komisyon 1923 ile 1932 yılları arasında görev yapmıştır (Belli, 2004: 53).

2.2.2. Türkiye'nin Mübadeleyi Yönetim Mekanizması

Osmanlı Devleti döneminde göçmenlerin yerleştirme işleriyle görevli olmak üzere 1913 yılında zayıf bir örgütlenme şeklinde "İskân ve Aileler Dairesi" kurulmuştur. Lozan'dan önce Rumların terk ettiği malların sorumluluğu Maliye Bakanlığı'na verilmiştir. Kurulan Emval-i Metruke Komisyonu taşınmazlar ve geriye bırakılan bir kısım taşınmazın sayım ve dökümünü yapmıştır. Milli Mücadele döneminde iç bölgelere kaçanlarla Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'nin Muhacirin Müdüriyeti ilgilenmiştir. Ancak önemli aksaklıklar yaşanması üzerine 13 Ekim 1923 tarihinde Mübadele İmar ve İskan Vekâleti kurulmuştur.

8 Kasım 1923 tarihinde TBMM'de kabul edilen Mübadele, İmar ve İskân Kanunu çıkarılmıştır. Kanunla Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'nin İskân Müdüriyeti ile Dâhiliye Vekâleti'nin İskan-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi kaldırılmış ve görevleri yeni kurulmuş olan Mübadele, İmar ve İskân Vekâlet'ine verilmiş, mübadillerin taşınması, barınma ve yerleştirilmesi, beslenmesinin temini, mübadillerden ihtiyaç sahibi olanların nakil sırasında ve yerleştirildikten sonra da iki ay süreyle beslenmelerinin sağlanması amaçlanmıştır. Vekâlet ilgili yerleşim alanları için Mıntıka Müdürlükleri şeklinde yapılanmaya gidilmiştir. Yerleşim alanları içinde kalmayan vilayet merkezlerinde ise mübadele için, imar ve iskân müdüriyeti görev yapmıştır. Ayrıca, 29 Teşrinisani 1923 tarih ve 55 sayılı kararname ile bütün vilayet ve kaza merkezlerinde vali ve kaymakamlarının idaresi altında imar ve iskân komisyonları oluşturulmuş olup yerleşim yerlerinde vekâlete verilen görevlere karşılık gelmek üzere, yayımlanacak talimatnamelerin gerektirdiği iş ve işlemlerin yerine getirilmesi görevi verilmiştir.

Yeni vekâlet konunun önemine uygun olarak etkili şekilde yapılmıştır. Bu durum diğer idari birimler arasında yetki tartışmalarını doğurmuştur. Henüz iskân tamamlanmadan 11 Aralık 1924 tarihinde vekâlet kaldırılmış, mübadele ile ilgili iş ve işlemler için Dâhiliye Vekâleti'ne bağlı İskân Dairesi kurulmuş ve mübadillerin iskânının tamamlandığı 1926 yılına kadar görev ifa etmiştir.

3. MÜBADELENİN İCRASI

3.1. Mübadele İçin Ön Hazırlıklar

3.1.1. Mübadele Sürecinin Planlanması

Hükümet mübadillerin en az hasarla, mümkün olan en sağlıklı şartlarda ve sosyal ve ekonomik bakımdan en uygun şekilde Türkiye'ye getirilmesi ve iskânının

sağlanması amacıyla çalışmalarına başlamıştır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için mübadillerin gerek Yunanistan'da buldukları alanlardaki, gerekse Türkiye'de yerleştirilecekleri yerlerdeki sosyal, ekonomik ve coğrafi koşulların analiz edilmesi için çalışmalar başlatılmıştır. Bu amaçla henüz daha Mübadele, İmar ve İskân Vekaleti kurulmadan önce Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Bakanlığı tarafından bir komisyon kurulmuş ve her bakanlıktan birer uzmanın katılımıyla çalışmalarına başlamıştır. Yeni vekâlet kurulunca söz konusu kurulun çalışmaları incelenmiş ve yapılan planlar revize edilmiştir.

Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti tarafından yapılan çalışmalar sonunda, göçmenlerin Yunanistan'dan gelecekleri bölgeler ve uğraş alanları da, bağcı, zeytinci, çiftçi ve tütüncü gibi ana hatlarıyla tespit edilerek göçmen yerleştirilecek on bölge Tablo 1'deki gibi belirlenmiştir:

Tablo 1. Mübadillerin Yerleştirme Planı

ALANLAR	VİLAYETLER
Birinci Alan	Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Amasya, Tokat, Çorum
İkinci Alan	Edirne, Tekfurdağı, Gelibolu, Kırkkilise, Çanakkale
Üçüncü Alan	Balıkesir
Dördüncü Alan	İzmir, Manisa, Aydın, Menteşe, Afyon
Beşinci Alan	Bursa.
Altıncı Alan	İstanbul, Çatalca, Zonguldak
Yedinci Alan	İzmit, Bolu, Bilecik, Eskişehir, Kütahya
Sekizinci Alan	Antalya, Isparta, Burdur
Dokuzuncu Alan	Konya, Niğde, Kayseri, Aksaray, Kırşehir
Onuncu Alan	Adana, Mersin, Silifke, Kozan, Ayıntab, Maraş

Kaynak: Arı, 1923-1925: 52-55.

Belirlenen bölgelere yerleştirilecek göçmenlerde sayısal olarak kabaca planlanmıştır. Toplam 395.000 göçmenin 200.000'inin çiftçi-bağcı, 95.000'inin tütüncü, 100.000'inin ise zeytinci olabileceği tahmini yapılmıştır (Mat, 1932: 18). Ancak ilerleyen bölümlerde de inceleneceği üzere uygulama ile planlanan

arasında büyük farklar ortaya çıkmıştır. Planlama temelde Yunanistan'a giden Rumların geriye bıraktıkları taşınmazların gelecek mübadillere dağıtılmasını esas almasına rağmen söz konusu taşınmazların ilgisiz kişilerce işgal edilmiş olmasının ortaya çıkardığı buhran planlananın gerçekleştirilmesinin önünde büyük engel oluşturmuştur.

3.1.2. İskâna İlişkin Hazırlıklar

Türkiye'de Rumlar tarafından terk edilmiş olan taşınmazların onarımına başlanmıştır. Onarımlar için yerel imkânların kullanılması esas alınmış, bu amaçla belediyeler ve Hilal-i Ahmer de çalışmalar yürütmüştür. Yapılan planlamalara göre mübadillerin iskânının düşünülmediği bölgelerdeki terk edilmiş gayrimenkullerin satışı ve elde edilen kaynağın yapım onarımda kullanılması yoluna da gidilmiş, yıkılmış veya ağır hasar almış binaların enkazlarından da faydalanılmıştır. Bir yandan yeni numune köyler yapımı yoluna da gidilmiştir. Dolayısıyla Vekâlet sınırlı kaynaklarla onarım ve yeni köyler kurulmasını sağlamaya da çalışmıştır. Tam olarak ne kadar kaynak kullanıldığı bilinmemekle birlikte 1.786.684 lira harcadığına dair bilgiler de bulunmaktadır (Mat, 1932: 140). Henüz mübadiller Yunanistan'dan gelmeden önce yerleştirmeye hazırlık mahiyetinde önemli adımlar atılmıştır. Terk edilmiş taşınmazların bir kısmı misafirhaneye dönüştürülmüş, iskâna kadar geçecek süre içinde mübadillerin geçici barınmaları amaçlanmıştır. Taşınmazların onarımı, yeni köy kurulması, misafirhane yapımı konularında Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti önemli katkılar sağlamıştır (Erdal, 2006: 205-210).

3.1.3. Taşımaya İlişkin Hazırlıklar

Öncelikle Yunanistan'dan sevk edilecek olan Müslümanların hangi limanlardan vapurlara bindirilip Türkiye'de hangi limanlara taşınacakları Tablo 2'de belirlenmiştir.

Mübadillerin vapurlarla taşınması için ihaleye çıkılmış, taşıma ücretinin göçmenler tarafından ödenmesi kararlaştırılmıştır. İhaleyi İtalyan Lloyd Tristino Vapur Kumpanyası kazanmıştı; ancak, yerli sermayenin yurt dışına çıkacak olması, milli ekonominin canlanmasına az da olsa katkısı olma ihtimali, ulusal hassasiyeti yüksek bir konuda yabancıların tercih edilmesinin onur kırıcı olacağı gibi sebeplerle oluşan hassasiyet nedeniyle, ihale iptal edilmiştir. İhale, Seyr-i Sefain İdaresi ile Türk Vapurcular Birliği'ne verilmiştir. O dönemde, hükümete bağlı olarak kamu görevi yapmakta olan Seyr-i Sefain İdaresi, Türk Vapurcular Birliği içindeki en güçlü taşıma filosuna sahip kuruluştur. Bu idare; Mübadele, İmar ve

İskân Vekaleti'nin özel girişimi ve diğer yedi ulusal kumpanya topluluğu ile birlikte mübadele göçmenlerini yükleri ve hayvanları ile birlikte taşıma yükümlülüğünü üstlenmiştir. Esasen göçmenlerin taşınması için 1924 yılı bütçesinden ayrılan 150.000 liralık ödenek Seyr-i Sefain İdaresi'nin aynı yılki geliri olan 4.839.000 lira karşısında küçük bir rakamdır. Ancak karar Yeni Devletin Lozan anlaşması ile önemli engelleri kaldırılmış olan kabotaj hakkı ile ilgili mesaj verme niteliği taşımıştır (Arı, 1923-1925: 40-41).

Tablo 2. Mübadillerin Taşınacağı Limanlar

YUNANİSTAN TARAFI	TÜRKİYE TARAFI
Selanik	Tekfurdağı
Kalokratya	İstanbul ve Mudanya
Kava	İstanbul, Zonguldak, Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, İzmir, Tekfurdağı, Gelibolu, Bandırma ve Burhani
Girit ve Kandiye	Mersin, Silifke, Marmaris, Bodrum, Gökabad, Göllük, Ayvalık, Çanakkale ve Erdek

Kaynak: Arı, 1923-1925: 37-38.

3.1.4. Mübadillerin Tespiti, Mal Varlıklarının Kıymet Takdiri ve Tasfiyesi

Karma Komisyon tarafından gerek Yunanistan'da gerekse Türkiye'de alt komisyonlar oluşturulmuş ve oluşturulan bu alt komisyonların denetiminde mübadele kapsamına girecekler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Sözleşmeye göre, mübadillerin mülkiyet hakları korunacak olup, taşınırlarını yanlarında götürebileceklerdir. Götüremedikleri taşınırlar ile taşınmayanlarını Karma Komisyon tasfiye edilecektir. Mallarına karşılık yerleştirdikleri ülkede, aynı nitelikte ve değerde taşınmaz mal alacaklardır. Her bir ülkede tasfiye sonundaki ulaşılan rakam o ülkenin diğer ülkeye borcu sayılacaktır. Tüzel kişiler de hak ve yükümlülükler bakımından gerçek kişilerle aynı haklara sahiptirler. Tasfiye sonucunda bir mahsuplaşma yapılması ve bir ülkenin diğerine borçlu kalması durumunda bedelin peşin olarak ödenmesi, büyük meblağların ortaya çıkması durumunda faizi de hesaplamak suretiyle karma komisyon tarafından taksitlendirilmesi hükme bağlanmıştır. Tahsilat hususunda ise Yunanistan'da Uluslararası Komisyonca, İstanbul'da Devlet Borcu (Duyun-u Umumiye) Meclisi yetkili kılınmıştır.

El konulan mallar ile ilgili olarak Yunanistan 1912 yılından sonra el konulan bütün malları talep etmekte iken Türkiye 1923 yılından sonra el konulan malların yalnızca iadesini istemiştir. Komisyon Türkiye lehine karar vermiştir. Bunda savaşın kazananının Türkiye olmasının rolü bulunmaktadır. Türkiye 1923'ten önce ayrılan Rumların mallarının büyük kısmına el koymuştu. Yunanistan Müslüman göçmenlerin el konulan taşınır ve taşınmaz mallarına karşılık 1.018.019.400 Drahmiyi Türkiye'ye ödemiştir (Belli, 2004: 38).

10 Ocak 1923 tarihinde mübadelenin başlayacağı açıklanmıştır. Öncelikle mübadiller yerlerinden ayrılmadan önce mallarının kayda alınması ve parasal değerinin belirlenmesi, böylelikle yerleşeceği ülkede verilecek mal miktarının da belirlenmesi gerekmektedir. Karma komisyon tarafından oluşturulan alt komisyonlar eliyle mübadillerin taşınmazlarının türü ve miktarının tespiti ve altın para olarak değerinin belirlenmesi ve mal bildirim tutanağına bağlanması, ilgili göçmene de göç ettiği ülkede bu belgeyi göstermesi suretiyle geriye bıraktığı malına karşılık mal alması gerekirken süreç düşünüldüğü gibi işletilememiştir. Bunun temel sebebi ortaya çıkan zorunluluklar nedeniyle bir an evvel göçmenlerin getirilmesidir. Çözüm olarak mal bildirim beyannamelerinin ara komisyonlara teslimi yeterli görülmüş. Böylelikle takdir işleri taşınma sonrasına bırakılmıştır. Uygulamada mübadiller belgeleri kendisi doldurup ihtiyar heyeti üyelerine onaylatıp komisyonlara teslim ettiği sayı 120.000 civarındadır. Ancak bu yöntem suistimale açıktı. Ayrıca mal bildirim belgesini doldurmadan gelenler veya malları ile ilgili belgeleri yanlarında getirmeyenler de bulunmaktadır. Özellikle yerel baskılar ve güvenlik endişeleri nedeniyle bir an evvel yola çıkmaları bu duruma neden olmuştu. Belgeleri olanların da mal niteliği ile ilgili sorunlar vardı ve bu durum büyük problemlere neden olmuştur (Arı, 1923-1925: 72-76).

Başta öngörülen sistem sağlıklı işlememiş, Karma Komisyon mübadillerin mallarının kıymet takdiri ve tasfiyesi konularında tümüyle başarısız olmuştur. Çok önemsiz bir kısmına çözüm üretilebilmiştir. Nihayetinde Ankara Anlaşması ile konuya çözüm bulunmaya çalışılmış, Yunanistan ve Türkiye anlaşmasının 1. ve 2. maddeleri ile mübadillerin mal varlıklarının mülkiyetini karşılıklı devretmişlerdir. Gelinen noktada başka bir çözüm yolu da kalmamıştır (Belli, 2004: 44-50).

Nelerin taşınmaz sayılacağı konusu tartışılmış, nihayetinde taşınması durumunda üzerinde bulunduğu taşınmaza zarar verilmeyecek nitelikte olan malların taşınabilir mal olduğuna karar verilmiştir. Tarladaki toplanmamış ürün, altın, tütün, yanmış binalara ait mallar, kenarda saklanan para ve banka hesapları, kiralara taşınır sayılmıştır. Mezar taşları ve emekli aylığı taşınır sayılmamıştır. Türkler çoğunlukla çiftçi, Rumlar ise emeklilik hakları bulunan konumda olduğundan bu karar Türkiye lehine olmuştur. Ne var ki, Kamuoyu baskısı ve

taşıma konusundaki yetersizlikler sebebiyle mübadillerin çoğu taşınır mallarını yanlarında götürememiştir. (Belli, 2004: 37-42).

3.2. Mübadillerin Taşınması

Zorunlu mübadelenin 1 Mayıs 1923'te başlaması kararlaştırılmış iken gerekli hazırlıkların yapılabilmesi için 1 Mayıs 1924'de ertelenmiştir. Ancak bazı zaruri durumlarda bu tarihten önce de bazı müdahaleler gerçekleşmiştir. Bu süre zarfında azınlıklara karşı olumsuz davranışların ortaya çıkması nedeniyle, 185.278 Türk ve 15.445 Rum buldukları ülkeden ayrılmıştır (Belli, 2004: 30-32). Yunan mübadillerin aksine Türk mübadiller çoğunlukla Karma Komisyonun denetiminde yer değiştirmişlerdir.

Tahliyeler Karma Komisyon tarafından tespit edilen limanlardan gemilerle gerçekleştirilmek üzere planlanmıştır. Yunanistan'da Selanik, Volos, Kavala, Kandiye ve Roma; Türkiye'de ise İzmir, Mersin, Tekirdağ, İstanbul ve Samsun limanları tespit edilmiştir (Belli, 2004: 30).

Öncelikle kıyılara yığılmış olanlar ardından iç bölgelerde olup henüz evlerini terk etmemiş olanların taşınması düşünülmüştür. En önemli öncelik ise Türkiye'ye geldiklerinde mümkün olan en kısa sürede üretime, ekonomik hayata katılmalarının sağlanması olmuştur. Bu sebeple üretim zamanına göre yerleştirmelerin yapılmasına önem verilmiştir. Yükleme istasyonlarında ara komisyonla oluşturulmuştur. Yüklemeden önce ekonomik faaliyet alanlarını belirlemek ve buna göre yerleştirme yerinin tespiti amaçlamıştır. Ancak bu konuda kamuoyundaki spekülasyonların da etkisiyle sorunlar yaşanmıştır. Göçmenler vapurların yanında trenlerle de taşınmıştır. İlk kafele 3 Aralık 1923'te İzmir'e gelmiştir. Komisyonun öngörüsü doğrultusunda göçmenler taşınmış ve Ekim 1924'de taşınan göçmen sayısı 370.000'dir (Cumhuriyet, 1924). Dağlık bölgelerden gelenler ile bu sayı 456.000'e (DİEİY, 1930: 101) kendi imkânları ile gelen 50.000 ile birlikte ise 500.000'in üzerine ulaşmıştır. Kaldı ki 1924-1925 kışı öncesi özel durumları olanlar dışında büyük oranda tamamlanmıştır. 1925 yılında başlarında ise tümüyle neticelenmiştir (Arı, 1923-1925: 76-93).

Yunanistan'dan Müslümanların nakli sırasında örgütlenme sorunları yaşanmıştır. Yunanistan'da çok fazla göçmen bulunduğundan Türkler erken yola çıkarılmıştır. Uygun vasıta bulunmadığı durumlarda limanlara yaya olarak sevk gerçekleştirilmiştir. Ulaşım bedelleri genellikle mübadiller tarafından karşılanmıştır. Karma komisyon ile yerel yöneticiler arasında tam bir uyum sağlanamamıştır. Gemiler zamanında kalkmamış, limanlarda sorunlar yaşanmış, yollarda açlık, soğuk ve hastalıklar mübadillere zor anlar yaşatmıştır (Belli, 2004: 33-34).

Milli mücadele döneminin ardından zorlu ekonomik koşullara rağmen taşınma için bütçeden kaynak ayrılmıştır. Yalnızca 1924 yılında Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti 120.800 lira mübadillerin Yunanistan'dan Türkiye'ye taşınabilmesi için ayrılmıştır. Yine 1923 yılı bütçesinden de göçmenlerin taşınabilmesi için Seyr-i Sefain İdaresi'ne vapur alınabilmesi için önemli miktarda kaynak ayrılmıştır (TBMM, 1975: 58).

Mübadillerin taşınması sırasında geçici barınma ve işlerinin temini için de çalışma yürütülmüş, Misafirhaneler Talimatnamesi ile İaşe Talimatnamesi yayımlanmış, imkânı olmayanların üretici konumuna geçene kadar işlerinin karşılanması kararlaştırılmıştır. 1924 yılında işleri gerçekleştirilen mübadil sayısı mart ayında 276.000, Nisan ayında 340.000, Mayıs ayında 396.000, Haziran ayında 410.000, en yüksek sayı olarak Ağustos ayında 458.000 kişi olmuştur. Eylül 1924'te sayının 61.000'e düşmüş olması da göstermektedir ki büyük çoğunluğu yerleşmiş ve üretici konuma geçmiştir (Arı, 1923-1925: 99). Ancak bu rakamlardan da anlaşılabilir üzere, mübadilleri büyük çoğunluğunun durumları perişan haldedir ve bir an evvel Türkiye'ye canlarını atabilmek için hareket etmişlerdir.

Mübadillerin o kadar zor koşullarda gelmişlerdir ki çoğunda yalnızca çarık ve gömlek bulunmaktadır (Emgili, 2017:40).

Gelenlerin ekonomik yönden tükenmiş durumda olmaları Vekaletin harcamalarına da doğal olarak yansımıştır. Mübadillerin işleri için 1923 yılında 343.758 lira harcanmıştır (DİEİY: 1930: 104). 1924 yılında gelen sayısının çok yüksek olduğu dikkate alındığında harcamalar da fazla olmuştur. Muhtemeldir ki 1924 yılında mübadiller için harcanmış olan 4.952.208 lira toplam harcama içinde işe ayrılan kısım oldukça büyük bir orana karşılık gelmektedir (Arı, 1923-1925: 99). Vekâletin yanında özellikle Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti mübadillerin işleri için büyük gayret göstermiştir (Erdal, 2006: 205-210).

"Göçmenlerin büyük bir kısmının Türkiye'ye getirilmelerinin tamamlanmış olduğu 1924 yılının mayıs ayına kadar, halktan toplanan ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nce Mübadele, İmar ve İskân Vekaleti'nin emrine, göçmenlere dağıtılması için verilmiş olan yardımın, o günkü tutarı ve türü şöyledir: 132.085 liralık ceket, pantolon ve kaput; 52.716 liralık kadın, erkek ve çocuk çamaşırı; 8.008 liralık ayakkabı, 7.003 liralık çorap, 64.722 liralık battaniye, 10.289 liralık yatak takımı, 7.594 liralık çeşitli elbiselik malzeme, kamyon, kamyonet ve otomobil, 10.236 liralık büyük ve küçük boyda çadır, 44.620 liralık tahta, 38.465

liralık lata ve kadrun, 71.075 liralık oluk ve aşevi malzemesi... Bütün gelirin parasal değerinin toplamı 1.020.726 liradır. Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin mübadele göçmenleri için 1923'te 118.900, 1924'te 436.457, 1925'te de 61.410 lira olmak üzere, toplam 616.767 lira harcadığı belirtilmektedir." (Arı, 1923-1925: 103).

Bu çalışma Türkiye'den Yunanistan'a göç edenleri kapsamamaktadır. Özellikle Rumların çok büyük bir kısmının mübadele anlaşması öncesinde kaçarak Türkiye'yi terk ettikleri görülmektedir. Küçük bir bölümünün ise Karma Komisyonun denetiminde göç ettikleri anlaşılmaktadır. Öte yandan, Müslümanların büyük bölümünün Yunanistan'dan Komisyonun kontrolünde göç ettikleri kayıtlara geçmiştir. Bu bağlamda, mübadele resmini göstermesi açısından Karma Komisyonun denetiminde yapılan tahliyelere ilişkin oluşturduğu alt komisyonlar tarafından elde edilen verilere aşağıda yer verilmiştir.

Türkiye'den Yunanistan'a tahliyelere ilişkin veriler Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Alt Komisyonların Tespitleri

İstanbul Alt Komisyonu denetiminde:	
1924	92.845
1925	3.165
1926	1.943
Toplam	97.951
Samsun Alt komitesinin denetiminde:	
1924	58.164
Mersin Alt komitesinin denetiminde:	
1924	49.943
1925	181
Toplam	50.124
Komisyonun müdahalesi olmaksızın İzmir' den:	
1923-1924	2.500
Kırkırelili' den:	
1924	1.177
Genel Toplam	189.916

Kaynak: Belli, 2004: 31-33.

Yunanistan'dan Türkiye'ye tahliyelere ilişkin veriler Tablo 4'te gösterilmiştir.

Çeşitli sebeplerle Karma Komisyonun denetimi dışında kendileri ulaşımlarını sağlamak suretiyle 1923-1926 yılları arasında Yunanistan'dan göç ederek Türkiye'ye gelen Müslümanlar bu sayıya dâhil değildir.

Tablo 4. Alt Komisyonların Tespitleri

Selanik Alt Komisyonundan:	
1923	18.044
1924	91.533
Toplam	109.577
Resmo (Hanya) Alt Komisyonundan:	
1923	3.270
1924	4.872
Toplam	8.142
Drama Alt Komisyonundan:	
1923	69
1924	75.978
Toplam	76.047
Kavala Alt Komisyonundan:	
1923	2.184
1924	43.343
Toplam	45.527
Kozana Alt Komisyonundan:	
1923	13
1924	26.610
Toplam	26.623
Kayalar Alt Komisyonundan:	
1923	10
1924	30.770
Toplam	30.780
Kavala Alt Komisyonundan:	
1923	2.184
1924	43.343
Toplam	45.527
Kozana ve Kayalar' dan:	
1925	34.653
Gumenitza (Epir) Alt Komisyonundan:	
1924	2.032
1926	957
Toplam	2.989
Karma Komisyonun müdahalesi olmaksızın Midilli adasından	7.500
Genel tüm Türklerin toplamı:	355.635

Kaynak: Belli, 2004: 31-33.

Mübadillerin sayısı hususunda farklı kaynaklarda farklı rakamlar yer almaktadır. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) bu sayıyı 456.720 olarak vermekte iken (DİEİY, 1930: 100-101), başka bir kaynak 499.239 olarak vermekte, mübadele kapsamı dışında da 172.029 göçmenin geldiği ve bunların da yerleştirildiği belirtilmektedir (Arı, 1923-1925: 113). Bir başka kaynakta ise 1921 - 1928 yılları arasında yerleştirilen mübadillerin sayısına ilişkin sayılar Tablo 5'te verilmektedir.

Tablo 5. Gelen Mübadillerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Erkek	Kadın	Toplam
1921	5.488	5.591	11.079
1922	5.189	4.904	10.093
1923	25.553	25.136	50.689
1924	120.322	115.092	235.414
1925	28.353	28.170	56.523
1926	18.481	16.656	35.051
1927	15.557	16.656	32.213
1928	15.603	16.656	32.259
TOPLAM	234.546	228.988	463.534

Kaynak: Belli, 2004: 94-95.

Türkiye'den Yunanistan'a göç eden Rumlar nüfusun %20'sine, Türkiye'ye gelenler ise %3.8'ine karşılık gelmektedir (Emgili, 2017: 33). Osmanlı Devleti nüfus bilgilerine göre 1906 yılında gayrimüslimler beşte bir oranında iken 1927 yılı nüfus sayım sonuçlarına göre bu oran kırkta bire düşmüştür (Aktar, 2004: 154). Cumhuriyetin ilk yıllarında izlenen siyaset, Osmanlı'nın son döneminde (1908-1918) İttihat ve Terakki yönetiminin izlediği Anadolu'nun Türkleşmesi ve homojen hale gelmesi amacıyla yürütülen nüfus ve mühendislik siyasetinin sürdürülmesi olarak görülmüştür.

Ekonomik imkânların yetersizliği, yeteri sayıda ulaşım aracı bulunamaması, Yunanistan'daki sosyal ve siyasal ortamdan kaynaklı güvenlik endişelerinden kaynaklı olarak mübadillerin planlama dışı hareket etmek zorunda kalmaları, örgütlenme yetersizlikleri gibi birçok sebepten kaynaklı olarak nakliye sırasında önemli sorunlar ortaya çıkmış, mübadiller büyük zorluklar yaşamıştır.

3.3. Mübadillerin İskânı

Mübadiller daha Yunanistan'dan hareket etmeden önce iskân edilecekleri yerler tespit edilmiş, planlama doğrultusunda gelecekleri limanlardan alınıp iskân edilecekleri yerlere götürülmeleri yaşanan önemli aksaklık ve eksikliklere rağmen gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. DİE verilerine göre Türkiye'ye tahliye edilerek yerleştirilenlerin sayıları yerleştikleri şehirler itibariyle Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Mübadillerin Yerleştirildikleri Vilayetler

YERLEŞTİRİLEN VİLAYETLER	YERLEŞİM SAYILARI
Edirne	40.041
Balıkesir	33.138
Bursa	32.075
Tekirdağ	22.237
İstanbul	32.773
İzmir	31.867
Kırklareli	19.920
Samsun	16.277
Kocaeli	15.530
Niğde	15.668
Manisa	11.872
TOPLAM:	456.720

Kaynak: DİEİY (Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Yıllığı), 1930: 100-101.

Bir başka kaynağa göre ise mübadillerin Türkiye'ye yerleştirildikleri yerler Tablo 7'de gösterilmiştir. Toplam sayılar konusunda kesinlik olmamakla birlikte genel resmin görülmesi açısından Tablo 7'deki iller itibariyle dağılım önemlidir.

Mübadillerin Türkiye'de temel olarak Rumların terk ettiği evlere yerleştirilmesi planlanmıştır. Ne var ki, terk edilmiş olan yerlerin büyük kısmı ilgisiz kişiler tarafından iskân edilmiştir. Mustafa Necati tarafından Rumlardan 100.000'den fazla evin kaldığı, büyük kısmının ya icarda, ya da işgal altında bulunduğu, yalnızca 20.000-25.000 tanesinin Hükümetin denetimi altında olduğu ifade edilmiştir. Göçmenlerin yerleştirilmesi için uygun olanlar Muhacirler Komisyonuna terk edilmiş, diğerleri ya satılmış ya da kiraya verilmiştir. Ancak sayım döküm sağlıklı yapılmamıştır. Bunda Maliye Bakanlığı'nın konuyu asli işi olarak görmesinin de etkisi vardır (Arı, 1995: 8-11). Evler, toprak miktarı ve iş yeri sayıları tam olarak bilinmemekte, rakamlar farklı ve teyidi mümkün olmadığından, işgaller sebebiyle mübadiller yerleştirilirken sorunlarla karşılaşmıştır. Bu sebeplerdir ki, göçmenler için yeni yerleşim yerleri, yeni köyler kurulması yoluna da gidilmiştir.

“Mübadele göçmenlerine, vekâlete bağlı iskân komisyonlarınca dağıtılan ev sayısı 88.700'dü.” (Arı, 1923-1925: 125). Mübadiller için Türkiye’de 64 yeni köy kurulmuştur (Emgili, 2014: 110).

Tablo 7. Mübadillerin Yerleştirildikleri Şehirler ve Mübadil Sayıları:

Vilayet	Göçmen Sayısı	Vilayet	Göçmen Sayısı
Adana	8.440	Çanakkale	11.638
Afyon	1.045	Çankırı	-
Aksaray	3.286	Çorum	1.570
Amasya	3.844	Denizli	2.728
Ankara	1.651	Diyarbakır	484
Antalya	4.920	Edirne	49.441
Artvin	46	Elaziz	2.124
Aydın	6.630	Erzincan	116
Balıkesir	37.174	Erzurum	1.095
Bayazıt	2.856	Eskişehir	2.567
Bilecik	4.461	Giresun	623
Bitlis	3.360	Gümüşhane	811
Bolu	194	Gaziantep	1.330
Burdur	448	Hakkari	310
Bursa	34.543	İçel	1.037
Cebeli Bereket	2.944	İzmir	31.502
Isparta	1.175	Niğde	15.702
İstanbul	36.487	Ordu	1.248
Kars	2.512	Rize	-
Kastamonu	842	Samsun	22.668
Kayseri	7.280	Siirt	-
Kırklareli	33.119	Sinop	1.189
Kırşehir	193	Sivas	7.539
Kocaeli	27.687	Şebinkarahisar	5.879
Konya	5.549	Tekirdağ	33.728
Kütahya	1.881	Trabzon	404
Malatya	76	Tokat	8.218
Manisa	13.829	Urfa	290
Mardin	200	Van	275
Maraş	1.143	Yozgat	1.635
Mersin	3.330	Zonguldak	1.285
Muğla	4.968		
TOPLAM : 463.534			

Kaynak: Belli, 2004: 95-96.

Özellikle başta çeşitli sebeplerle bazı şehirli göçmenlerin köylerde, bazı çiftçilerin de şehirlerde yerleştirilmesi gibi hatalar ve önemli sıkıntıların da yaşandığı gerçeğini dikkate almak kaydıyla iskân planının başarılı uygulandığı söylenebilecektir (Belli, 2004: 92-93).

3.4. Mübadillerin Üretime Katılabilmesi İçin Atılan Adımlar:

Balkan savaşları, 1. Dünya Savaşı gibi son dönemdeki savaşlar Rumlar dâhil azınlıkların da göçleri ile birlikte Anadolu'nun nüfusu azalmıştır. İktisadi hayatın tüm sektörlerinde, özellikle tarım sektöründe ciddi işgücü açığı bulunmaktadır. O dönemde gerek kamuoyunda gerekse yönetimde ağırlıklı görüş mübadillerin üretici konuma geçmeleri ile Türkiye Ekonomisine olumlu katkı sağlayacakları, ekonomik canlanmada olumlu etki yapacakları, Rumların açığını kapatacakları yönündedir.

Mübadillerin üretici konuma hızla getirilebilmesi için Hükümetin yoğun gayret sarf ettiği anlaşılmakta olup (Erdal, 2007: 1263-1271) Yunanistan'dan hareketlerinden önce uğraş alanları tespit edilmiş ve iskân bu tespitler doğrultusunda yapılmaya çalışılmıştır. Tüccar, zanaatkâr, çiftçi, işçi gibi sınıflandırmalar yanında çiftçilerin zeytinci, tütüncü, üzüm gibi uğraş alanları da tespit edilmeye çalışılıp yeni teknikler öğrenerek zaman kaybetmemeleri hedeflenmiştir. Ancak değişik etkenlerle yerleştirme tam istenildiği gibi yapılamamıştır. Bir diğer sorun da üretim mevsiminin geçmesi nedeniyle bir yıl zaman kaybedilmiş olmasıdır. Ayrıca yapımı devam eden köylerin beklenilmesi de zaman kaybına yol açmıştır.

3.4.1. Mübadillere Arazi Tahsisi

Mübadillerin bir an önce üretici konuma geçebilmeleri için yalnızca ev verilmesi yeterli olmadığından, 6 Temmuz 1924 tarihinde yayımlanan bir talimatname ile illerde valinin, ilçelerde de kaymakamın başkanlığında kurulan "Tevzi ve Taksim Komisyonları" eliyle toprak dağıtılması yoluna gidilmiştir (Erdal, 2006: 211).

Göçmenlere 5.000.000 dönüm arazi, (zeytinlik, bağ, bahçe, tarla) 4.300.000 meyve ağacı (incir, zeytin, meyve ağacı) dağıtılmıştır (Mat, 1932: 138). Yunanistan'da tespit ve takdir işlemlerinin çeşitli sebeplerle sağlıklı yapılmadan

göçmenlerin gelmeleri, üstüne Türkiye'de Rumların bıraktığı mülklerin işgali vb. sebepler de eklenince sağlıklı gayrimenkul dağıtımı yapılamamıştır.1923-1933 arasında; 157.736 aileye bağ ve bahçeleriyle birlikte verilen kültür toprağı toplam 6.258.928 dönümdür (Geray, 1970: 8-36).

Bazı mübadiller araç-gereçlerini yanlarında getirebilmiş (Belli, 2004: 92) olmalarına rağmen bazıları imkânsızlık içindeydiler. Rumların bırakarak gittiği ekili arazilerin hasat sonrası elde edilen ürünleri mübadillerin tohum ihtiyacı için kullanılmıştır. Yoksul göçmenlere büyük baş hayvan ve tarım araçları da dağıtılmış, aynı olarak almadığı durumlarda bedelen verilmiştir. Temelde faizsiz olarak uygun vadeli borçlandırma yoluyla üretici konuma geçebilmeleri amaçlanmıştır. Dağıtımı yapılan tohumluk zahire türü: 7.618.000 kilo, pulluk: 27.501 adet, tarım araç gereci: 41.253 adet, traktör:12 adet, kükürt ve göztaşı: 19.070 kilo, çift hayvanı: 22.994 baştır (Mat, 1932: 139).

3.4.2. Mübadillere Üretim Araç Gereci ve Sermaye Yardımı

Tarım kesimine yerleşenlerin yanında şehirlere yerleşenlerin de ekonomik hayata biran evvel katılabilmeleri için destek sağlanmaya çalışılmıştır. Sanatkârlar için dükkân, fırın, imalathanelerin kira karşılığı verilmesi ve muhtaçlara gerekli araç gerecin de alınması uygun görülmüş ve uygulanmıştır (Arı, 1923-1925: 146).Yardımlar borç olarak 20 yıl içinde taksitle ödenmek üzere yapılmış ve Yunanistan'daki varlıklarının karşılığında Hükümet ile mahsuplaşma hakları da tanınmıştır (Belli, 2004: 92).

3.5. Mübadillerin İktisadi Hayata Etkileri

3.5.1. Mübadelenin Maliyeti ve Finansmanı

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, başta Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı olmak üzere, zaten sıkıntıda olan ekonomiyi perişan etmiş, üstüne Milli Mücadele de eklenince Anadolu büyük oranda harabeye dönmüş, halk fakir ve perişan duruma düşmüş, Hükümetin mali imkânları da oldukça yetersiz kalmış, mübadele için dış kaynak kullanma imkânı da pek fazla mümkün olamamış, bu koşullar altında Hükümet zaten yetersiz kalan kaynakları ile mübadeleyi gerçekleştirmek için çabalamıştır. Mübadillerin yerleştirilmesi amacıyla Hükümet tarafından yapılan harcamalar yıllar itibariyle Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Mübadillere Yapılan Harcamalar

Yıl	Toplam Harcama (Türk Lirası)
1923	798.737.08
1924	4.952.208.83
1925	1.326.849.08
1926	473.877.62
1927	1.292.970.99
1928	496.944.79
TOPLAM	9.341.588.39
Harcanan 9.341.588.39 Türk Lirası 4.600.000 dolara karşılık gelmektedir.	

Kaynak: Belli, 2004: 94-95.

3.5.2. Mübadelenin Türk Ekonomisine Yapısal Etkileri

Gerek Rumların Türkiye'yi gerekse Türklerin Yunanistan'ı terk etmeleri sadece göç edenleri değil, aynı zamanda her iki ülkenin ekonomik yapısını da etkilemiştir (Belli, 2004: 22). Bu süreçte Mübadiller birçok yönden ekonomik gelişmeye etki etmişlerdir (Erdal, 2007: 1263).

Başlangıçta temel kanaat gelen mübadillerin boşluğu kapatacakları ve ekonomik hayata katkıda bulunacaklarıdır. Gerçekte ise; gelişimi engelleyecek boyutta sermaye eksikliğine, üretimde zaman kaybına yol açmıştır. Araç gereçlerinin getirilememesi, ticari bağlantılarının kaybedilmiş olması önemli sorun olmuştur. Sonunda hem göçmen hem de toplum için ekonomik bakımdan önemli kayıplara yol açmıştır.

Türkiye'yi terk eden Hıristiyan azınlık büyük oranda sanayi, ticaret ve finans alanlarını kontrol etmekte olduklarından mübadele ile girişimci sınıf kaybedilmiş (Keyder, 1989: 67), gidenlerin çoğunlukla ticaret merkezi konumundaki kıyı şehirlerin olması Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiştir (Aktar, 2004: 20). Gelen nüfusun çoğunlukla kırsal kesimden olması da gidenlerin yerini doldurulması bakımından güçlükler neden olmuştur (Emgili, 2014: 107).

Bununla birlikte gelen göçmenlerin ticaretin normalleşmesine önemli katkısı olmuştur. Ticari hayatın kısa sürede toparlandığı ve yerli tüccarların bu

boşluğu doldurduğu anlaşılmaktadır. Zira İzmir başta olmak üzere Batı Anadolu da kuru incir, kuru üzüm, zeytinyağı, tütün ve pamuk gibi besinlerin üretim rakamlarının savaş öncesi düzeye 1925 itibarıyla ulaşıldığı anlaşılmaktadır (Koraltürk, 1996-1997: 197).

Özellikle Ege ve Karadeniz Bölgesi'ne yerleştirilen göçmenler ekonominin toparlanmasına katkıda bulunmuşlardır. İktisadi hayatta aynı yapıların devam ettiğini söylemek mümkün olmayacaktır, ancak ekonominin millileşmesine önemli katkı verdiği muhakkaktır. Anadolu da azınlıkların özellikle sanayi ve ticarete ağırlıkları olduğundan Rumların ayrılmasıyla boşlukların oluştuğu muhakkaktır. Ancak göçmenler ve yerel halk bu boşluğu doldurmuş, savaşın getirdiği yıkımın toparlanmasıyla birlikte de birkaç yıl içinde ekonomik hayatta mübadiller önemli roller üstlenmişlerdir. Göçmenler özellikle Yunanistan'daki uğraş alanlarına göre Türkiye'de yerleştirilmeye çalışılmış olması da bu bakımdan önemli bir uygulama olmuştur.

Tarım alanında uzman olan Rumların göçü ile birlikte bu alanda boşluk oluşmuş, yerleri kısa sürede doldurulamamış olup, bu durum tarım ürünlerinin ihracatını olumsuz etkilemiştir (Aktar, 2004: 20). Diğer yandan özellikle tarım ve küçük sanayi alanlarında mübadiller tecrübelerini Türkiye'ye aktarmışlardır.

Mübadillerin yerleştirilmesi sürecindeki uğraş alanları dışına, örneğin buğday üreticilerinin zeytinliklere, tütün üreticilerine tütün yetiştirilmesi mümkün olmayan yerlere yerleştirilmeleri gibi, hatalar göçmenlerin ekonomiye katkılarını sınırlamış, üretkenliklerini düşürmüştür, özellikle tarım alanlarında üretim kaybına da yol açmıştır. Bununla birlikte yerel halkın, gelen göçmenlerden yeni ürünler yetiştirmeyi öğrendiklerini de vurgulamak gerekmektedir (Emgili, 2014: 112-113).

Gelen Mübadillerin özellikle teknik bilgi düzeylerinin daha iyi olması Türk çiftçisinin tarım tekniklerinin gelişmesine önemli katkısı olmuştur (Arı, 1995: 2, Emgili, 2017: 40). Mübadillerin özellikle tarım alanında Türk Ekonomisine pozitif katkıda buldukları görüşü hâkimdir (Emgili, 2017: 39-40; Erdal, 2007: 1263).

1925 yılına gelindiğinde Türkiye'ye gelen göçmenlerin de katkısıyla, tamamen milli nitelikte bir ekonomi ile eski üretim düzeyinin üstüne çıkmayı başarmıştır. İktisadi farklılaşmaya yol açmış, üzüm bağcılığı ve zeytinciliği yaygınlaşmış, bunda Selanik ve Giritli mübadillerin payı büyük olmuştur. Öte

yandan ipekçilik çok olumsuz etkilenmiş, eski seviyesine bir daha ulaşamamıştır (Emgili, 2014: 113-116).

Giden Rumların çoğunlukla şehirlerde yaşadığı, gelen mübadillerin ise daha çok kırsal bölgelerden olduğundan Rumların boşalttığı, özellikle orta ölçekli ticaret konusunda aynı seviyenin yakalanmasında güçlük çekilmiştir (Erdal, 2007: 1274).

Mübadele öncesi özellikle Rumların etkisinin oldukça büyük boyutta olduğu bilinmekte olduğundan mübadele sonrası özellikle dış ticaretin seyri önem arz etmektedir. Dış ticaretin çok büyük yara alacağına dair tahminlerin pek de gerçekleşmediği, milli hassasiyetlerin de devreye girmesiyle birlikte gidenlerin yerinin gerek mübadiller gerekse sektöre yine girenlerle birlikte kısa süre içinde doldurulduğu, ticaretin canlanmaya başladığı anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle Mübadiller iktisadi becerilerini Türkiye'ye aktarmıştır.

Yeni Türkiye'nin ilk yıllarına ilişkin dış ticaret verileri Tablo 9'da yer almakta olup gelişmelerin olumlu seyrettiği görülmektedir.

Tablo 9. Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri

Yıl	İthalat (TL)	İhracat (TL)(146)
1923	144.788.971	84.651.190
1924	195.611.048	158.867.958
1925	242.314.138	193.119.453
1926	234.591.722	187.742.801

Kaynak: Belli, 2004: 97-98.

Burada ilk dönemdeki araştırmaların yetersizliğinin de etkisiyle mübadillerin yeni bir Devlet olarak Türkiye'nin ekonomik hayatına etkilerine dair yeterince sayısal veri bulunmadığını da belirtmek gerekmektedir.

3.5.3. Mübadelenin Mübadillere Ekonomik Yönden Etkileri

Yunanistan mübadilleri ekonominin her sektörüne dağılmışlar, ülke kalkınmasına katkı vermişlerdir. Elbette ki ekonomik hayata uyum ve kaynaşma kolay olmamış, önemli sorunlarla da karşılaşmışlar, eski yaşamlarını hep özlemle hatırlamışlardır (Arı, 1923-1925: 182).

Mübadillerin önemli kısım güncel hayata katılmış, üretime dönük gayret göstermiş, gerek tarımda gerekse küçük el sanatlarında üretime katkıda bulunmuştur. Başlangıçta Yunanistan'daki ekonomik koşullara ulaştıklarını, önemli sorunlarla karşılaşmadıklarını ileri sürmek mümkün olmamakla birlikte zaman içinde ekonomik hayata uyum sağlayıp ülke ekonomisine katkıda bulduklarını söylemek mümkündür (Arı, 1923-1925: 158). Özellikle sanayi, ticaret ve hizmet sektörlerinde önemli bir ağırlığı bulunan Rumların ayrılması ile ortaya çıkan boşluğun doldurulması ve ekonominin millileşmesinde mübadillerin büyük payı olmuştur.

Mübadillerden göçten önceki ekonomik koşullarına ulaşamayanlar önemli orandadır. Büyük çoğunluğu oluşturan çiftçiler hızla ekonomik hayata katılmışlar ve kendilerine yeter düzeye gelmişlerdir. Ancak hatalı yerleştirme sonucu uygun iklim koşulları bakımından yanlış bölge ve alanlara iskân edilenler yeteri ölçüde uzmanlıklarının ortaya koyamamışlardır.

Başta yerleştirme, tahsis ve diğer işlemlerin sağlıklı yapılamaması önemli sonuçlara yol açmış bir kısım haksız uygulamalar da durumu daha ağır hale getirmiş, bunun sonucu mübadiller yeni arayışlara eğilmiş, bir kısmı yeniden ülke içinde farklı alanlara göç etmiştir.

Zorunlu göçün gerek mübadiller gerekse toplumun geneli üzerinde önemli etkileri olmuştur. Mübadiller büyük zorluklarla karşılaşmışlar, mübadelenin ve iskânın maliyeti toplumun geneli tarafından karşılanmış ve ekonomik bakımdan uyum soruları yaşanmıştır. Özellikle ticaretin yoğun olduğu sahil kentlerinde bu durum belirgin olarak hissedilmiştir (Belli, 2004: 99).

SONUÇ

Bugünün bakışı ile ya da olaylar cereyan ettikten sonra sonuçlarından yola çıkarak değerlendirme yapmak önemli ve kıymetli olmakla birlikte, tarihi olayları her bakımdan kendi döneminin şartları içinde değerlendirmek daha sağlıklı olacaktır. Türk – Yunan mübadelesi savaş sonrası dönemin ortaya çıkardığı sosyal ve siyasal koşullar altında gerçekleşmiştir. Kaldı ki, özellikle Rumlar bakımından mübadeleye ilişkin sözleşme imzalanmadan önce neredeyse yüzde seksen oranında kaçış ve yerlerini terk etmenin olduğu, Türklerin de mübadele kararı sonrası belirlenen takvimi bile bekleyemeden ve taşınır mallarının bile önemli

kısmını yanlarına alamadan, kıymet takdiri işlemlerini dahi yapamadan adeta canlarını bir an evvel Türkiye'ye atmaya çalıştıkları gerçeği meselenin, çok da takdire bağlı bir yönünün kalmadığı, dönemin koşulları altında bir zorunluluk olarak gerçekleştiğinin anlaşılması bakımından önemlidir.

Mübadele ile ilgili temel çerçeve taraflarca imzalanan Sözleşme ile belirlenmiş, süreci yönetmek üzere Karma Komisyon kurulmuş, Türkiye kendi iç işleyişine ilişkin tedbirler almış, o kadar ki, mübadelenin sağlıklı yönetilebilmesi amacına matuf olmak üzere Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti bile kurulmuştur. Ne var ki, sürecin yönetimi bakımından Karma Komisyonunun pek de başarılı olduğu söylenemeyecektir. Türkiye'nin idari yapılanması, özellikle Vekâletin kurulması ile iyi düzeye ulaşmış, idari yapılanmadan ziyade görevlilerin yetersizliği ve kurumlar arası çekişmeler eleştiri konusu olmuştur.

Nakillere başlamadan önce gerekli planlamalar yapılmış, göçmenlerin yerleşeceği binaların bakım ve onarımı ve yeni köylerin kurulmasına başlanmış, Yunanistan'ın hangi bölgesinden gelenlerin Türkiye'de nerelere yerleştirileceği ana hatlarıyla belirlenmiş, yerleştirmelerin göçmenlerin bir an evvel üretici konuma geçebilmeleri için aynı faaliyet alanlarında ve aynı coğrafi koşullarda yerleştirilmeleri hedeflenmiştir. Ancak planlama ile uygulama arasında büyük farklar ortaya çıkmış, özellikle buldukları yerlerdeki sosyal ve siyasi atmosferden kaynaklı sorunlar, baskılar ve güvenlik endişeleri nedeniyle mübadillerin bir kısmı kıymet takdirleri sağlıklı yapılamadan planlanandan önce ayrılmak zorunda kalmışlar, bazı spekülasyonlar ve sevkîyatta yaşanan aksaklıkların da etkisiyle hedeflenen bölgelere yerleşmeyen veya yerleştirilemeyenler olmuş, Rumların terk ettiği taşınmazların önemli bir bölümünün icarda veya ilgisiz kişilerin işgali altında bulunmasının da planları bozması önemli sorunlar neden olmuş ve mübadiller büyük sıkıntılar çekmiştir.

İktisadi hayatta başta ticaret, sanayi ve hizmet sektörü alanlarında olmak üzere önemli ağırlıkları bulunan Rumların bıraktığı boşluğu doldurabilmek için mübadillerin ekonomik hayata bir an evvel katılmaları hususuna önem verilmiştir. Ne var ki, gelen mübadillerin büyük kısmı işe bile muhtaç durumda Anadolu'ya kendilerini atmışlardır. Bu sebeptendir ki, yalnızca konut vermek ile yetinilmemiş, ülkenin kıt imkânlarına rağmen tohum, ziraî araçlar, üretim araçları da dâhil olmak üzere ilave destekler sağlanması yoluna gidilmiştir. Bu kapsamda Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin önemli çalışmaları da sürece büyük katkı sağlamıştır.

Genel anlamda mübadillerin önemli sıkıntılar çekmesine ve toplumun da belli maliyetlere katlanması ve uyumun zaman almasına rağmen o günün koşullarında mübadillerin nakil ve iskânının olumlu sonuçlandığını söylemek mümkündür.

Mübadillerin Türk ekonomisine katkılarına ilişkin sağlıklı rakamsal bilgiler bulunmamakta, mübadele konusunun on yıllar boyunca araştırmacıların yeterince ilgisini çekmediği anlaşılmaktadır. O sebeptendir ki, ekonomik hayata etkisine ilişkin kesin değerlendirmelerde bulunmak pek de bilimsel olmayacaktır. Bu rezervle birlikte, tahmin edilenin aksine, yaşanan bütün sorunlara rağmen Rumların terki sonrasında, onların bıraktığı boşluğun gerek mübadiller gerekse de yerel insanlar tarafından hızla doldurulduğu, mübadillerin başta tarım alanında olmak üzere bilgi, teknik ve tecrübe aktarımında önemli rol oynadıkları, milli reflekslerle de başta dış ticaret olmak üzere pozitif bir sürece girildiğini söylemek mümkün görünmektedir.

KAYNAKÇA

Aktar, A. (2004). Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları, İstanbul: İletişim Yayınları.

Arı, K. (1995). Büyük Mübadele–Türkiye’ ye Zorunlu Göç (1923-1925), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Belli, M. (2004). Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi: Ekonomik Açıdan Bir Bakış, İstanbul: Belge Yayınları.

Boyraz, B. (2016). “1923 Yunanistan-Türkiye Nüfus Mübadelesi, Millileştirme Politikaları ve Güncellenen Türk Resim Sanatı”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5(8), 2707-2741.

Bozdağlı, Y. (2014). “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları”, TSA, Yıl: 18, Özel Sayı S: 3, Ocak/January 2014, 9-32.

Cumhuriyet (1924). 17 Teşrinievvel 1924.

DİEİY (1930) DİE İstatistik Yıllığı, III (1929-1930), Ankara: DİE.

Emgili, F. (2014). “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinin Türkiye Cumhuriyetinin Milli İktisadına Oluşumundaki Etkisi”, TSA, Yıl:18, Özel Sayı S: 3, Ocak/January 2014.

Emgili, F. (2017). “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Hakkındaki Araştırmalara Bir Bakış”, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi, 1/1.

Erdal, İ. (2006). “Türk Yunan Nüfus Değişiminde Türk Mübadillere Yapılan Yardım Faaliyetleri”, A.Ü. Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara, Kasım 2006.

Erdal, İ. (2007). “Nüfus Değişiminde Mübadillerin Uyum Süreci ve Sosyo-Ekonomik Değişimdeki Roller”, A.Ü. Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara.

Geray, C. (1970). “Türkiye’de Göçmen Hareketleri ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi”, Amme İdaresi Dergisi, III/4 (Aralık 1970),

Uluslararası Göç Örgütü (IOM) (2009). Göç Terimleri Sözlüğü.

İskân Tarihçesi (1932). İskân Tarihçesi, İstanbul: Hamit Matbaası.

Karpat, K. (2017) Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, İstanbul: Timaş Yayınları.

Keyder, Ç. (1989). Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, İstanbul: İletişim Yayınları.

Kodaman, Ö. (2008). Türkiye İle Yunanistan Arasında Nüfus Mübadelesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Koraltürk, M. 8 (1996-1997). "Mübadelenin İktisadi Sonuçları Üzerine Bir Rapor", Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi, 2, (6-7), 1996-1997.

Macar, E. (2015). "Yunanistan'dan Anadolu'ya Göç: Nüfus Mübadelesi", içinde Türkiye'nin Göç Tarihi, Ed.: M. M. Erdoğan ve A. Kaya, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi ve TİAV Ortak Yayını.

Soysal, İ. (1982). Tarihçeleri ve Açıklamalı İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

TBMM (1975). Zabıt, Devre: III, İçtimai II, CIX, Ankara.